

FRI-2.207-1-HEF-04

THE BULGARIANS AND THE ADMINISTRATIVE REFORMS IN THE OTTOMAN EMPIRE IN 50-60 YEARS AT THE XIX CENTURY.²⁵

Assoc. Prof. Emil Indzhov, PhD

Department of Social and Economic Sciences,

Technical University of Gabrovo

E-mail: indzhov@abv.bg

***Abstract:** The article presents the influence of administrative reforms in the Ottoman Empire during the 50-60s of the 19th century on the Bulgarian population. All legislative initiatives of the Ottoman administration have been analyzed chronologically. The new structures, elements and rules introduced in the system of state administration are introduced. The process of attracting Bulgarians to state services has been carefully considered. The hunger point of state power on this issue is presented. The main conclusion is that in theory a real opportunity is created for the participation of Christians, including Bulgarians in the administration of the Empire. But, in practice, this policy does not aim to equally place all Sultan's subjects in government. Rather, it comes to show the Great Powers that the reforms are being implemented.*

***Keywords:** Administration, reform, civil service.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Унищожаването на българските средновековни държавни институции лишават българския народ от политическа, икономическа и духовна самостоятелност и го превръщат в обект на експлоатация от страна на османската администрация. В условията на чужда политическа и религиозна власт малцина са онези българи, които успяват да направят кариера на османска държавна служба през първите десетилетия на Българското Възраждане. Примери в това отношение са блестящите държавнически кариери на Стефан Богориди, Василаки Великов и Гаврил Кръстевич.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Нов етап в развитието на въпроса с привличане на българи на управленски административни постове започва след издаването на Хатихумаюна от 18 февруари 1856 г. Той открива възможност за постъпването на представителите на подвластното население в империята на различни административни постове в държавна система. В него четем: „Понеже назначаването и изборът на всички чиновници и други служители на моята империя зависи изцяло от моята (на султана – б.а.) върховна воля, всичките поданици на моята империя, без разлика на народност, ще имат достъп до обществените служби и могат да ги заемат според способностите и заслугите и според правила, които се прилагат общо за всички”(Georgieva, Ts., D. Tsanev., 1986). Като се има предвид, че в никой от реформените документи до 1856 г. не се споменава за широк достъп на християните до високи постове в органите на централната и местна власт, трябва да се отдаде заслуженото на творците на Хатихумаюнът, които им осигурява тази възможност. В самия акт се предвижда нова структурна организация на провинциалните съвети, достъп на всяка общност за представителство в меджлисите, както и свобода на избора на представителите. (Tafrova, M., 2006)

Но първата голяма крачка по отношение на привличането на християни, в това число и българи, в държавната администрация османското правителство прави още преди издаването на Хатихумаюна. Чрез някои промени в своята образователна система през 1850 г. за първи път се

²⁵ Presented a report of October 27, 2017 with the original title in Bulgarian: THE BULGARIANS AND THE ADMINISTRATIVE REFORMS IN THE OTTOMAN EMPIRE IN 50-60 YEARS AT THE XIX CENTURY

допуска прием на българи в Медицинското училище. Предвид промените след Кримската война и като извършва пореден експеримент през 1858 г. броят на приетите християни е увеличен. През 1860 г. е издаден специален указ, според който построяването на училища в големите градове на империята да се извършва за сметка на правителството, а обезпечаването им с педагогически персонал да става от столицата. „В училищата беше разрешено да се приемат и християни, които получавайки по този начин образование, заедно с мюсюлманите и в правителствен дух, биха се допуснали впоследствие на държавна служба – докладва руския консул в Русе.” (Pletniov, G., 1994)

От възможността да получат „правителствено” образование се възползват незначителна част българи. Първоначално в Медицинското училище са приети 15 души, като през 1861 г. броят им достига до 25 ученика. Тази бройка е възприета от османската власт като твърде голяма и постепенно е урегулирана отново на 15 души, които след завършване на образованието си постъпват на държавна служба в армията и откритите болници. (Pletniov, G., 1994) По този начин Медицинското училище не дава на малцината българи добра подготовка в областта на административното управление, а заеманите от тях в последствие длъжности им позволяват да упражняват своята професия, основно като медицински работници. Тези промени, както и опита на Мидхат паша да създаде смесени учебни заведения не са предприети с цел обучение, привличане и равностойно присъствие на българите в управлението на държавната администрация. Те са контрадействие на руската политика по привличане на християни от Османската империя на обучение в руски средни и висши учебни заведения. (Pletniov, G., 1994)

Реална възможност за натрупване на административен опит в провинциалното управление на империята е предоставена на българите едва след приемането на Закона за вилаетите през 1864 г. и „Органически устав на департамента, създаден под наименование Дунавски вилает”. В останалите вилаети на империята те така и не успяват да достигнат до управленски държавни постове, като християните, които са назначени на тях са предимно гърци, арменци и др. Този факт е в основата много българи да „забравят” за своята етническа принадлежност и да се гърчят с цел кариера в османската администрация. Поради тази причина те приемат дори гръцките имена и този процес се наблюдава основно сред цариградските българи и тези от Южна България.

Като цяло целите, които османската власт си поставя с прокарването на административната реформа е да покаже на Великите сили, че има намерение да направи нужните промени, предложени й след Кримската война; да се пребори с корупцията и всякакъв вид злоупотреби в администрацията; да преодолее противопоставянето на населението на национална и религиозна основа и да се направи опит за създаване на османска нация.

С тези, нелеки задачи е натоварен избраният за генерал-губернатор на Дунавския вилает Мидхат паша. От 1864 до 1868 г. той успява да изгради нова административна система на вилаета, като в нейните изпълнителни органи намират място редица българи. Още в началото валията счита, че трябва да се наложат в управлението някои западноевропейски практики, свързани със създаването на смесени административни и съдебни съвети. При конструирането им трябва да се приложи принципа на изборност и равнопоставеност между османските членове и тези от другите народности (основно българите).

На върха на административната йерархия във вилаета стои валията, подпомаган от вилаетска канцелария. В нейният състав влиза началникът на финансите, директорът на канцеларията, началникът на полицията, председателят на апелативния съд, духовните началници и избираемите членове. За свои съветници Мидхат паша, наред с турци, назначава и някои българи. При пристигането си в административния град Русе той обявява на населението, че за такива ще привлече Хаджи Иванчо Пенчович, Петър Златев, Т. Марков и В. Гарабед.

Важен орган на провинцията представлява Общия вилаетски съвет. Той има предимно съвещателни функции и разглежда проблеми относно състоянието на икономиката, реда, сигурността и образованието в областта. Неговите решения, задължително трябва да получат одобрението на валията. В състава на съвета е допуснато участието и на представители от страна на българите. Всеки санджак е длъжен да избере четирима свои представители, като двама от тях трябва да са християни. Има сведения, че членове на Общия вилаетски съвет са Хаджи Иванчо Пенчович, който е и член на апелативния съд; Хаджи Атанас Петкович от Русе; Н. Михайловски и

Т. Марков от Търново, Д. Трайкович от София; Матю Рачев от Шумен и други български първенци.

Българи са назначени и на длъжността „мюдюрин“. Още при заемането на своя пост Мидхат паша заявява, че има намерение да постави за мюдюри в Котел Панайот Дочев, в Тулча Андон Сяров и във Видин Илия Цанов. През 1865 г. валията действително изпълнява поетото обещание и за мюдюри са назначени българите Й. Николов, Ат. Петков и А. Попангелов.” (Pletnirov, G., 1994)

На по-високата административна длъжност „каймакамин“ българи са допуснати значително по-късно. Това става в началото на 70-те години. В Габрово по време на Априлското въстание каймакамин е българина от Елена Юрданчо ефенди, който остава на своя пост до края на събитията. След това е наследен от своя роднина Иванчо ефенди, който управлява до навлизането на руските войски. (Tsonchev, P., 1996)

Изграждането на смесени санджакски и казалийски съвети също дава възможност на българите да участват в управлението на съответните административни единици и да придобиват административен опит. В санджаците 6 души са избирани от населението, а в казалийския съвет вземат участие 4 члена – 2 мюсюлмани и 2 християни. В административния център на санджаците функционира и съвет на старейшините, в който вземат участие и представители на българите. Тези смесени съвети имат предимно подпомагащ характер по отношение на османската власт и нямат решаващ глас при вземането на решенията. Въпросът с изборността на членовете на съветите, както и на мухтарите (кметовете) е решен през 1864 г. Чрез специален статут е въведен имотен ценз и редица допълнителни изисквания. Кандидатите трябва да имат чифлик или мюлк и да плащат данък над 100 гроша. Въведено е и възрастова граница, като кандидатите трябва да са над 30 години. По този начин редица представители на българското население не са допуснати до участие в изборите и властта успява да подбере лоялни към нея представители от местните жители. За това ѝ помага и постановлението избраните кандидати да се утвърждават от по-висшестоящите органи.

Освен във вилаетската канцелария и състава на смесените съвети българи са назначени на служба и в останалите административни учреждения на областта. Например след спирането на в. „България“ Др. Цанков се завръща в Свищов, където постъпва като чиновник в паспортната служба. Заедно с това изпълнява длъжността на цензор на внасяните книги. По-късно при преместването си в Русе е назначен за директор на русенските училища. (Pletnirov, G., 1994)

Реорганизацията на съдебната система също позволява привличането на български представители като съдии и съдебни заседатели. В духа на реформите се създават смесени съдилища, в които се избират поравно число българи и мюсюлмани. Но независимо от тази стъпка българските заседатели остават без възможност да влияят върху окончателните решения, които продължават да се вземат от турските съдии и стоящите зад тях мюсюлмански заседатели. Българите почти винаги са принудени да се съобразяват с позицията на силния, за да не си навлекат неговия гняв.

Красноречиво доказателство за това е извънредният съд за съдене на българските въстаници през 1876 г. в Търново. За съдебни заседатели са призовани седем турци и седем българи. Но това равенство е привидно, защото цялата власт е съсредоточена в ръцете на председателя Али Шефик бей. Той има право на два гласа осигуряващи турското мнозинство. (Gabenski, Hr., P., 1903) Така българските заседатели се превръщат в абсолютни фигуранти, както ги определя един от подсъдимите въстаници Н. Дабев.

При провеждането на политиката на привличане на българи в управлението на Дунавския вилает, някои от тях са спечелени за изпълнението на явни антибългарски проекти. Такъв е случая с осъществяването на пагубната по отношение на българското училище образователна реформа, която цели създаването на смесени българо-турски учебни заведения и унищожаване на националната просвета. Като свои съмишленици Мидхат паша привлича главният учител на търновските училища Н. Михайловски и неговият последовател Т. Шишков. Има податки, че във вилаетската комисия при изработването на проекта участва и Др. Цанков. Провалът на проекта успява да дескредитира участието на българите и някои като Н. Михайловски остават без покана

за работа. Но със съдействието на неговия брат Иларион Макариополски той все пак успява да се сдобие с нов висок пост в османската администрация като член на Висшия учебен съвет към Министерството на просветата. В централната османска администрация успяват да получат постове и други българи. Някои от тях са назначени за членове на държавния съвет. Такива стават Хаджи Иванчо Пенчович и Георгаки Чалъолу от Пловдив. (Iliev, At., 1926)

Зад назначенията и привличанията на българи на различни административни служби прозират и користните намерения на османската власт. С тези действия, от една страна, тя се стреми към изграждане на една прослойка от верни на султана поданици, на които да се опре при провеждане на своята политика, а от друга, да покаже на европейските сили, че се придържа към подписаните международни договори. Назначените и „избрани“ лица от българското население са предимно представители на чорбаджийското съсловие, отличаващи се с преданост към султана. Срещу тях много често се появяват обвинения от страна на техните съвременници, че са турски чиновници, шпиони, мекерета и т.н. „В съзнанието на мнозина от тогавашните българи турската служба е достатъчен повод за съмнения относно националните чувства на онези от сънародниците им, които по един или друг начин са свързани с управлението.“ Потвърждение за това е една дописка до в-к „Народност“ от това време, в която се казва, че всички българи, които участват в управлението са себелюбци, които гледат за собствения си интерес като продават интересите на другите и на цялата си народност. Турколюбците обичат повече ордена отколкото народния интерес. (Tafova, M., 2006)

Въведената изборност по отношение на членовете на смесените съвети е опорочена, защото изборът се провежда не по желанието на населението, а по това на османските управници, които и без друго имат последната дума при утвърждаването. Решаваща дума в избора имат местните управници. За свободни и честни избори не може да се мисли, защото всички представители в меджлисите се назначават от местните управители и само в селата се взема предвид волята на избирателите. По този повод в. „Напредък“ пише: „На едно място населението не са оставя свободно да постъпва направо в избирането на своите избиратели. На друго място стават насилствени намесвания от местните власти в тези избирания. На трето място владиката грък прави и струва всичко да изхвърли българският елемент от числото на избираемите.“ (Tafova, M., 2006) Истинската цел на решението за назначения на българи в османската администрация най-ясно е определено от Фауд паша. Той заявява следното: „Новата система ще служи за школа за формиране на способни хора, които с времето ще могат да отговарят на намеренията на правителството. **Ние не можем да допуснем християните да навлезат като напълно равноправни в управлението, тъй като християнският елемент няма да закъснее да погълне турския елемент, който е много по-малоброен от него.**“ (к.м., Е.И.) (Pletniov, G., 1994) Потвърждение на казаното е действието на Мидхат паша по-късно като ръководител на османското правителство. Той дава административни служби на българи единствено в най-дивите покрайнини на империята, което коства живота на мнозина като Друми Василев от Шумен и д-р Павли Марк от Търново. (Stambolski, Hr., 1931)

След оттеглянето на Мидхат паша от поста валия на Дунавския вилает настъпват промени по отношение на назначаването на българите във властта. По време на управлението на валията Ахмед Ресим паша се стига до провеждането на твърда антибългарска политика и негативно отношение към включването на българи в службите на администрацията. В тази връзка австрийският консул Монтолонг препоръчва по-често да се назначават българи на различни длъжности, както при управлението на Мидхат паша. (Pletniov, G., 1994)

Срещу политиката на привличане и назначаване на християни в османската администрация възроптава и самия османски елемент. За османците, свикнали да управляват християните е трудно да възприемат идеите на реформите и факта, че трябва да вземат важните управленски решения в административните и съдебни органи заедно с представителите на раята. За тях българите и останалите християнски общности имат едно единствено предназначение – производствен елемент, който е длъжен да им осигури хляб и благоденствие. Поради това османците и тяхната преса остро реагира срещу навлизането на християните, включително и на българите в административното управление. Дълги години наред стремежа на покорените към административни длъжности е определяно с подчертан негативизъм като службогонство. Според

османските управници трябва да се направи разлика между държавните служби за османци и християни с цел последните да останат пак на най-ниското йерархично ниво в държавно-административната система. „Страстта на чиновесието, която до сега се ограничаваше в османския елемент премина вече и у съгражданите ни християни. Ч. Правителство съобразно с началата на правдата, отвори попрището на службите на сичките си без изключение поданици. Много християни определени на места от голяма важност изпълнявали са и изпълняват длъжността си с най-голяма точност и показват способност и дълбокоумие. Но с жалост се научаваме, че християните... могат да спечелят 50-60 или 80 хил. в годината увлечени от страстта на чиновесието разрушават очакваното от тях бъдеще. Страстта на чиновесието е една от главните причини, които пречат на вещественния успех на нашето място, защото вместо да се занимават с търговия и художество са заслепени от страстта на чиновесието. Най-страшното е, че и тези, които са научили две-три думи османски са сред тях. Много от тях чрез просба или препоръка успяват да заемат някои пост. Чиновесието е преграда пред държавното напредване – предава османските настроения в-к „Право” (Pravo, 1869)

ИЗВОДИ

Предприетите административни реформи в Османската империята през XIX в. дават отражение върху въпроса за назначаването на християни на различни постове в османската администрация. Натиск за това упражняват и Великите сили, които са гарант на провежданите преобразования. На теория, особено след Кримската война (1853-1856 г.) се създава реална възможност за участието на християни, в това число и на българи в администрацията на империята. Но на практика тази политика няма за цел да постави равностойно всички поданици на султана в държавното управление. По-скоро тя идва да покаже на Великите сили, че се изпълняват предприетите реформи, касаещи подобряване положението на християнското население и включване на някои от неговите представители във властта. За Високата порта християните си остават един производствен елемент, който е длъжен да се грижи и да осигурява материалното благополучие на мюсюлманите. Държавните служби в администрацията на всяко едно ниво си остават запазена сфера за правоверните. Натрупването на скромния опит в администрацията и управлението, както и отношението на българите към властта в годините на османско владичество винаги е доминирано постоянно от чувството на страх, покорство и верноподаничество към господстващия етнос.

REFERENCES

- Georgieva, Ts., & Tsanev, D. (1986). Dokumenti za istoriata na balgarskia narod XV – XIX vek. Sofia: Izdatelstvo "Narodna prosveta" (**Оригинално заглавие:** Георгиева, Цв., Д. Цанев, 1986. *Документи за историята на българския народ XV – XIX век. София: Издателство "Народна просвета"*)
- Gabenski, Hr., P. (1903). Istoriata na grada Gabrovo i gabrovskite vastania. Gabrovo: Izdatelstvo "Pechatnitsa Zara" (**Оригинално заглавие:** Гъбенски, Хр. и П. 1903. *История на града Габрово и габровските въстания. Габров: Издателство "Печатница Зара"*)
- Iliev, At. (1926). Spomeni. Sofia: Izdatelstvo "Pechatnitsa P. Glushkov" (**Оригинално заглавие:** Илиев, Ат., 1926. *Спомени. София: Издателство "Печатница П. Глушков"*)
- Kuyumdzhieva, M. (1995). Intelektualniat elit na balgarskoto obshtestvo prez Vazrazhdaneto. Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Куюмджиева, М., 1995. *Интелектуалният елит на българското общество през Възраждането. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски"*)
- Pletniyov, G. (1994). Mithat pasha i upravlението na Dunavskia vilaet. V. Tarnovo: Izdatelstvo "VITAL" (**Оригинално заглавие:** Плетньов, Г. 1994. *Мидхат паша и управлението на Дунавския вилает. В. Търново: Издателство "ВИТАЛ"*)
- Pravo (1869). (**Оригинално заглавие:** Право., 1869.)

Stambolski, Hr. (1931). Avtobiografia. Dnevniitsi. Spomeni. t. 3. Sofia: Darzhavna pechatnitsa
(**Оригинално заглавие:** *Стамболски, Хр. 1931. Автобиография. Дневници. Спомени. т. 3, София: Държавна печатница*)

Tafrova, M. (2006). Uchastieto na balgari v administratsiata na Dunavskia vilayet (1864-1876). Aftoreferat na disertatsia za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stepen "doctor". Sofia.
(**Оригинално заглавие:** *Тафрова, М. 2006. Участието на българи в администрацията на Дунавския вилает (1864-1876). Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София.*)

Tsonchev, P. (1996). Iz obshtestvenoto i kulturno minalo na Gabrovo. Gabrovo: Izdatelstvo "Kolonel"
(**Оригинално заглавие:** *Цончев, П., 1996 Из общественото и културно минало на Габрово. Габрово: Издателство "Колонел"*)